

Scientific Journal
**The History of Islamic Culture
And Civilization**

Vol. 16, Autumn 2025, No. 60

**Cultural confrontation methods of Christians
with Muslims During the Crusades**

Maryam Ebrahimi Panjki ¹ \ Hossein Khosravi ² \ Leila Khosravi ³

1. PhD student in the Department of Islamic History and Civilization, maaref University, Qom, Iran.
(Corresponding author).
ma.ebrahimi.p@gmail.com
2. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Islamic Azad University,
Khomein Branch, Iran.
hkhosravi88@gmail.com
3. PhD in History and Civilization of Islamic Nations, University of Tehran, Tehran, Iran.
mlk.tehrani@gmail.com

Abstract Info	Abstract
Article Type: Research Article	One of the most important and significant clashes between the East and the West was the outbreak of the Crusades. The ideology that dominated the Crusades has always presented Islam (and Muslims) as its enemy Based on this thinking, the Crusaders used various tactics and methods in dealing with this enemy, and in addition to military measures, they engaged in cultural confrontation with Muslims. A confrontation in which all possible methods were used to influence the norms of their own culture and the cultural and political transformation of the targeted nation. The present study using a descriptive-analytical method based on historical data, aims to explain the cultural confrontation between Christians and Muslims during the Crusades and examines the methods and techniques of cultural confrontation between Christians and Muslims during this period As a result, Christians during the Crusades used strategic methods such as: biased translation of the Quran into Latin, spreading lies and unjust accusations against Islam and Muslims, preparing and writing misleading books, establishing schools and centers for propaganda and education against Islam and Muslims in the Islamic East, etc., and practical methods such as: damaging Muslim scientific and cultural centers They used it to close mosques and build churches, to create division in the Islamic world, to create fear and intimidation to weaken the morale of Muslims.
 Received: 2024/12/28 Accepted: 2025/07/02	
Keywords	Cultural confrontation, Christians, Muslims, Crusades, methods and techniques.
Cite this article:	Ebrahimi Panjki, Maryam, Hossein Khosravi & Leila Khosravi (2025). Cultural confrontation methods of Christians with Muslims During the Crusades. <i>The History of Islamic Culture And Civilization</i> . 16 (3). 33-60. DOI: 10.22034/16.60.31
DOI:	https://doi.org/10.22034/16.60.31
Publisher:	Islamic Maaref University, Qom, Iran.

اساليب المواجهة الثقافية بين المسيحيين و المسلمين في فترة الحروب الصليبية

مريم ابراهيمي بنجكي^١ / حسين خسروي^٢ / ليلا خسروي^٣

١. طالب دكتوراه فرع مدرسي تاريخ الثقافة و الحضارة الاسلامية جامعة المعارف الاسلامية قم، ايران (الكاتب المسؤول).

ma.ebrahimi.p@gmail.com

٢. استاذ مساعد فرع المعارف الاسلامية جامعة آزاد الاسلامية، فرع خمين، ايران.

hkhosravi88@gmail.com

٣. دكتوراه تاريخ و حضارة الشعوب الاسلامية، جامعة طهران، طهران، ايران.

mlk.tehrani@gmail.com

ملخص البحث	معلومات المادة
أحد أهم و أبرز المواجهات بين الشرق و الغرب كانت نشوب الحروب الصليبية. الرأي السائد علي الحروب الصليبية، هو دوما تعريف الاسلام (و المسلمين) بأنهم اعداءهم. علي ضوء هذا الاساس و التفكير، استفاد الصليبيون في مواجهة هذا العدو من الاساليب و الانماط المختلفة و الي جانب الاجراءات العسكرية مارسوا المواجهة الثقافية ضد المسلمين. للمجابهة و المواجهة التي هدفها التغلغل و تسريب نفوذ ثقافتها و استحاله ثقافية و سياسية للشعب المستهدف يتم استخدم كافة الاساليب الممكنة. البحث الحاضر باسلوب وصفي - تحليلي مبني علي اساس المعطيات التاريخية بهدف تبيين المواجهة الثقافية بين المسيحيين و المسلمين إبان الحروب الصليبية، يتم دراسة اساليب و أنماط المواجهة الثقافية بين المسيحيين و المسلمين في هذا الفترة. الحصيلة، هي أن المسيحيين في فترة الحروب الصليبية استفادوا من الاساليب التكتيكية مثل: ترجمة مغرضة و مشوهه للقران باللغة اللاتينية، نشر و ترويح الاكاذيب و الاتهامات المزيفة ضد الاسلام و المسلمين، اعداد و تاليف الكتب الضالة، تاسيس المدارس و المراكز الدعائية و التعليمية ضد الاسلام و المسلمين في الشرق الاسلامي و... و الاساليب العملية مثل: الاضرار بالمراكز العلمية - الثقافية للمسلمين، اغلاق المساجد و بناء الكنائس، ايجاد التفرقة في العالم الاسلامي، ايجاد الخوف و الرعب بهدف أضعاف الروح المعنوية للمسلمين و ...	نوع المقال: بحث تاريخ الاستلام: ١٤٤٦/٠٦/٢٦ تاريخ القبول: ١٤٤٦/١٢/٠٦
المواجهة الثقافية، المسيحيون، المسلمون، الحروب الصليبية، الانماط و الاساليب.	الألفاظ المفتاحية
ابراهيمي بنجكي، مريم، حسين خسروي و ليلا خسروي (١٤٤٧). اساليب المواجهة الثقافية بين المسيحيين و المسلمين في فترة الحروب الصليبية. مجلة تاريخ الثقافة والحضارة الإسلامية. ١٦ (٣). ٦٠ - ٣٣. DOI: 10.22034/16.60.31	الاقباس:
https://doi.org/10.22034/16.60.31	رمز DOI:
جامعة المعارف الإسلامية، قم، ايران.	الناشر:

دانشگاه معارف اسلامی

نشریه علمی

تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی

سال ۱۶، پاییز ۱۴۰۴، شماره ۶۰

شیوه‌های مقابله فرهنگی مسیحیان با مسلمانان در دوران جنگ‌های صلیبی

مریم ابراهیمی پنجکی^۱ / حسین خسروی^۲ / لیلیا خسروی^۳

۱. دانشجوی دکتری رشته مدرسی تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران (نویسنده مسئول).

ma.ebrahimi.p@gmail.com

۲. استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خمین، ایران.

hkhosravi88@gmail.com

۳. دکترای تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

mlk.tehrani@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی (۶۰ - ۳۱)	یکی از مهم‌ترین و شاخص‌ترین برخوردها میان شرق و غرب بروز جنگ‌های صلیبی بوده است. اندیشه حاکم بر جنگ صلیبی، همواره اسلام (و مسلمانان) را دشمن خود معرفی کرده است. بر این اساس و تفکر، صلیبیان در برخورد با این دشمن از حرب‌ها و شیوه‌های مختلفی استفاده کردند و در کنار اقدامات نظامی به مقابله فرهنگی با مسلمانان پرداختند. مقابله و رویارویی که در آن در جهت نفوذ هنجارهای فرهنگ خود و استحاله فرهنگی و سیاسی ملت مورد هدف تمام روش‌های ممکن به کار گرفته می‌شود. پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی مبتنی بر داده‌های تاریخی با هدف تبیین مقابله فرهنگی مسیحیان با مسلمانان در دوران جنگ‌های صلیبی به بررسی روش‌ها و شیوه‌های مقابله فرهنگی مسیحیان با مسلمانان در این دوران می‌پردازد. حاصل آنکه، مسیحیان در دوران جنگ‌های صلیبی از شیوه‌های راهبردی چون: ترجمه مغرضانه قرآن به زبان لاتینی، نشر اکاذیب و اتهامات ناروا علیه اسلام و مسلمانان، تهیه و تألیف کتاب‌های گمراه‌کننده، تأسیس مدارس و مراکز تبلیغی و آموزشی علیه اسلام و مسلمانان در شرق اسلامی و... و شیوه‌های کاربردی چون: صدمه بر کانون‌های علمی - فرهنگی مسلمانان، بستن مساجد و ساختن کلیسا، ایجاد تفرقه در جهان اسلام، ایجاد رعب و ترس در جهت تضعیف روحیه مسلمانان و... استفاده کردند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۰۸	مقابله فرهنگی، مسیحیان، مسلمانان، جنگ‌های صلیبی، شیوه‌ها و روش‌ها.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۱	ابراهیمی پنجکی، مریم، حسین خسروی و لیلیا خسروی (۱۴۰۴). شیوه‌های مقابله فرهنگی مسیحیان با مسلمانان در دوران جنگ‌های صلیبی. <i>تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی</i> . ۱۶ (۳). ۶۰ - ۳۳. DOI: 10.22034/16.60.31
واژگان کلیدی	کد DOI: https://doi.org/10.22034/16.60.31
استناد:	ناشر: دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

طرح مسئله

مقابله فرهنگی، به لحاظ داشتن ابزارهای فراوان و گستردگی و پیچیدگی روش‌های آن، در طول تاریخ همواره مورد توجه و کاربرد انسان‌ها بوده است. هم‌زمان با ظهور اسلام به عنوان آخرین دین آسمانی و گسترش سریع قلمرو آن در جهان، این موضوع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شد. در پی رحلت پیامبر ﷺ و ایجاد بحران در نهضت اسلام، حضور و نفوذ استعماری - فرهنگی یهودیان و مسیحیان در قلمرو اسلام دیده شد. حضور مسلمانان در اسپانیا و اروپا و پیشروی آنان و شکست غرب مسیحی و از دست رفتن سیادت غرب بر شدت مخالفت دیرینه کلیسا و غرب با اسلام و مسلمانان افزود و همین امر چاشنی جنگ‌های صلیبی شد. جنگ‌های صلیبی حادثه مشخصی در تاریخ مغرب‌زمین و نیز تاریخ اسلام است؛ واقعه‌ای که در فاصله قرن پنجم و ششم هجری قمری، یعنی یازدهم و دوازدهم میلادی، در هشت لشکرکشی رخ نمود.^۱ در این دوره، رویارویی و برخورد اسلام و غرب بیشتر به شکل تقابل مسیحیت با اسلام بود و سردمداران مسیحیت در برابر دین اسلام حالت تهاجمی به خود گرفتند؛ بدین معنا که روحانیان مسیحی و ارباب کلیسا، که پیشرفت سریع اسلام و نفوذ آن را در سرزمین‌های مسیحی برای آیین مسیحیت خطری بزرگ می‌پنداشتند، کوشیدند از کین مسیحیت دفاع و به هر شیوه ممکن آن را در برابر دین اسلام حفظ کنند.^۲

از این رو، واکاوی و بررسی شیوه‌های مقابله فرهنگی مسیحیان با مسلمانان در دوران جنگ‌های صلیبی در راستای افزایش توانمندی در برابر تهدیدات فرهنگی و مقابله با ناهنجاری‌های اجتماعی اهمیت فراوانی دارد. آنچه در این پژوهش به دنبال پاسخ آن هستیم این است که مسیحیان در دوران جنگ‌های صلیبی از چه شیوه‌ها و روش‌هایی برای مقابله فرهنگی با مسلمانان بهره بردند؟ بی‌شک مسیحیان در طول جنگ‌های صلیبی، با توسل به شیوه‌های راهبردی و کاربردی متعددی برای رسیدن به اهداف خود و نابودی اسلام در خاستگاهش، گام برداشتند و از همان آغاز کار خود را با مقابله فرهنگی و ایجاد شک و تردید و ضربه زدن به پشتوانه‌های عقیدتی اسلام و مسلمانان شروع کردند. این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی به بررسی مسئله یادشده پرداخته است.

مطالعات متعددی به ابعاد فرهنگی جنگ‌های صلیبی پرداخته‌اند، اما اغلب به صورت کلی فعالیت‌ها و مبارزات مسیحیان ضد مسلمانان در دوره‌های مختلف تاریخی را بیان کرده‌اند و عمدتاً پراکنده و غیرسیستماتیک‌اند و کمتر به صورت جامع به مقابله فرهنگی به عنوان یک استراتژی هدفمند پرداخته‌اند.

۱. قاسم، پژوهش‌های نوین جنگ‌های صلیبی، ترجمه عبدالله ناصری و نرگس قنديل‌زاده، ج ۱، ص ۱.

۲. پورطباطبایی، خاتم عشق، ص ۹۲.

برخی از مهم‌ترین پژوهش‌ها در این زمینه عبارت‌اند از: *بررسی شیوه‌های تبلیغاتی مسیحیت علیه اسلام* نوشته مرتضی نظری، *نگاهی نو به ابعاد گوناگون جنگ صلیبی غرب با اسلام* نوشته علی ابوالحسنی (منذر)، *مطالعات اسلامی در غرب انگلیسی‌زبان (از آغاز تا شورای دوم واتیکان)* نوشته دکتر مرتضی اسعدی، *آثار جنگ صلیب در صفحات شرقی جغرافیای اسلام*، نوشته عبدالله ناصری طاهری.

شیوه‌های راهبردی مقابله فرهنگی مسیحیان با مسلمانان در دوران جنگ‌های صلیبی

راهبرد دیدی تمام‌نگر و یکپارچه است و برنامه‌ریزی راهبردی تعبیر فعالیت‌ها برای حداکثر استفاده از فرصت‌هاست. روش‌های راهبردی و استراتژیک به معنای تعیین اهداف و مطرح کردن برنامه‌ای جامع و همه‌جانبه برای رسیدن به اهداف در درازمدت است.^۱ مسیحیان از شیوه‌های راهبردی فرهنگی مختلفی برای مقابله با مسلمانان، تثبیت هویت مسیحی، توجیه جنگ‌ها و تضعیف نفوذ تمدن اسلامی استفاده کردند. این راهبردها نه تنها در تبلیغات مذهبی، بلکه در حوزه‌های هنری، آموزشی و اجتماعی نیز اعمال می‌شدند. در ادامه، به برخی شیوه‌های راهبردی مقابله فرهنگی مسیحیان در طول دوران جنگ‌های صلیبی پرداخته می‌شود.

کنترل دانش و آموزش

دانش و آموزش، پایه‌های اساسی تفکر، باورها و رفتارهای جامعه را تشکیل می‌دهند. در مقابله فرهنگی، کنترل دانش به معنای جهت‌دهی به اطلاعات و محتوایی که در اختیار مردم قرار می‌گیرد و مدیریت آن است و آموزش ابزاری برای نهادینه‌سازی ارزش‌ها و هنجارهای مدنظر است.

مبارزه با گسترش اسلام

جنگ‌های صلیبی جنگ نابودی بود و دعوت به نابودی مسلمانان را پاپ‌ها مطرح کردند.^۲ صلیبیان در سال ۵۸۷ قمری (۱۱۶۲ م) قصد اشغال حجاز و اهانت به اسلام و نابودی مسلمانان را در مرکز و منشأ دعوت اسلامی کردند، درحالی‌که سرزمین حجاز در آن روزگار نه دارای ثروتی بود، نه آبی، نه منبع اقتصادی و نه مرکز و محلی که سپاهیان اسلام از آن بیرون آیند. اصولاً حجاز هیچ خطری برای حضور صلیبیان در سرزمین شام نداشت. پس، می‌توان گفت هدف صلیبی‌ها از این تلاش‌ها محاربه با اسلام و ضربه زدن به مسلمانان بود.^۳ آنان از شیوه‌هایی در راه این مبارزه بهره بردند.

۱. گروه واژه‌گزینی، *فرهنگ واژه‌های مصوب فرهنگستان*، ذیل سرواژه راهبرد.

۲. زابوروف، *الصلیبیون فی الشرق*، ص ۱۷۲.

۳. مقریزی، *السلوک لمعرفة دول الملوك*، تحقیق محمد عبدالقادر عطا، ج ۱، ص ۱۹۰؛ محمد عاشور، *جهاد مسلمانان در جنگ‌های*

صلیبی، ترجمه عباس عرب، ص ۱۱۵ - ۱۱۴؛ جویری، *بناء الجبهة الإسلامية المتحدة و اثرها فی التحصیل للصلییین*، ص ۴.

تبلیغات گسترده سوء ضد اسلام و مسلمانان

متولیان و وابستگان کلیسا برای گسترش نفوذ و قدرت خود در دوران جنگ‌های صلیبی به تبلیغات دامنه‌داری دست زدند و شایعاتی را مبنی بر وضعیت اسفبار مسیحیان مقیم فلسطین و فجایع مسلمانان در حق آنان در اذهان صلیبی‌های بی‌خبر جای دادند. آنان همچنین در تبلیغات سوء و ناروا ضد اسلام و مسلمانان همه‌گونه راه مبالغه و اغراق را پیمودند.^۱ آتش‌افروزان جنگ‌های صلیبی در تطمیع سربازان عسرت‌طلب صلیبی افسانه‌های غریبی از ثروت سرشار مشرق‌زمین، همچنین داستان‌های دروغین از پری‌پیکران زیبارویی که در انتظار سربازان جنگجو و دلاور نشسته بودند بر سر زبان‌ها جاری ساختند. تبلیغات جنون‌آمیز ضد اسلام و مسلمانان مجوزی برای صلیبیان بود که به اسم مسیحیت، ضد کسانی که کلیسا آنها را کافر نامیده بود دست به کشتار و ویرانگری بزنند.

پطرس معتقد بود که شمشیر و سلاح کلیسا شمشیر تبلیغات مذهبی به وسیله انجیل و عقاید مسیحی است. او اعتقاد داشت که شعار جنگ‌های صلیبی، «به‌خاطر عشق به خدا و رضایت او مسلمانان را به قتل می‌رسانیم»،^۲ باید به این شعار تبدیل شود: «شمشیر کلمه به جای شمشیر».^۳ درحالی‌که در سده ششم قمری (دوازدهم میلادی) اغلب اهل کلیسا مردم مغرب‌زمین را به جنگ صلیبی بر ضد مسلمانان فرامی‌خواندند، پطرس تأکید می‌کرد که برای غلبه بر مسلمانان فعالیت‌های تبلیغی می‌تواند بیش از جنگ مؤثر باشد، مشروط بر آنکه مبلغان ابتدا اسلام را بشناسند.

راهبان فرانسوی ارشاد و تبلیغ را مکمل جنگ صلیبی می‌دانستند و در صدر مبلغان مسیحیت قرار داشتند. درحقیقت، شناخت سطحی از اسلام و تأثیر سرودهای جنگ صلیبی و نفوذ تدریجی در ادبیات محلی مسلمانان و حضور فعال بردگان نصرانی در شهرهای دریای مدیترانه عواملی‌اند که غریبان را به عمل به اقدامات تبلیغاتی در اراضی مسلمانان تشویق می‌کردند.^۴

مبلغان مسیحی به همراه سپاهیان صلیبی عازم سرزمین‌های اسلامی شده بودند تا به تبشیر در این مناطق بپردازند. حتی عارف و مبلغ شهیری مانند فرانسیس آسیزی، به امید شهادت و برای موعظه سلطان مصر، راهی میدان‌های جنگ شد و پس از آشنایی با مسلمانان از تبشیر دست کشید و به ایتالیا بازگشت.^۵

۱. قاسم، *الخلفية الايدولوجية للحروب الصليبية*، ص ۳۵ و ۹۸.

2. to slay for God's love.

۳. معایرجی، «نخستین ترجمه‌های لاتینی قرآن کریم و تأثیر آن بر ترجمه‌های قرآن به زبان‌های اروپایی»، ترجمه بنیاد بعثت، *آینه پژوهش*، ۱۵ (۳)، ص ۶۹ - ۶۸.

۴. بالار، *جنگ‌های صلیبی و شرق لاتینی*، ترجمه عبدالله ناصری طاهری، ص ۲۷۷.

۵. تونی، *تاریخ تفکر مسیحی*، ترجمه روبرت آسریان لین، ص ۲۰۰.

نشر اکاذیب و اتهامات ناروا ضد اسلام و مسلمانان

قرون وسطا در اروپا شاهد اتهامات بسیاری به اسلام و مسلمانان بود. روحانیون مسیحی در آن دوران اکاذیب و اتهاماتی را درباره اسلام و پیامبر ﷺ منتشر می‌کردند.

بسیاری از مسائل پوچ و شرم‌آور به مردم عادی از طرف روحانیون درباری تزریق شد و به پیامبر ﷺ نسبت‌های ناروایی همچون دشمن مسیحیت،^۱ پیامبر دروغین، دجال، خودخواه، مستبد و شهوت‌پرست داده شد. قرآن نیز به صورت‌های مختلف توصیف شد. مثلاً آن را مجموعه سخنانی‌های پرسروصدا و پوچ و خسته‌کننده و بی‌حاصل توصیف کردند. از نظر مسیحیان قرون وسطا، قرآن نمی‌تواند کلام خدا باشد؛ چون محمد پیامبر دروغین است. پس، قرآن را جعلی توصیف کردند. و تلاش‌های پیگیری جهت متقاعد ساختن دیگران مبنی بر اینکه قرآن چیزی جز مجموعه خرافات تحریف شده از تورات نیست مبذول گردید.^۲

نگارش ردیه بر قرآن و اسلام

یکی از روش‌های مبارزه با گسترش اسلام و تقابل فرهنگی اروپای قرون وسطا آغاز مجادلات و ردیه‌های شدید ضد مبانی اسلام و مسلمانان بود تا شاید بتوانند از مسیحیت دفاع، و با اسلام و قدرت مسلمانان مقابله کنند. از عوامل اصلی این امر پطرس بود که با طراحی مجموعه تولدو^۳ (طلیطله) و نوشتن خلاصه‌ای از نظریه اسلام و رد آن در این جهت کوشش کرد.^۴ مجموعه تولدو مجموعه ترجمه‌هایی است که به هزینه پطرس کلونی تهیه شده است. محتویات این مجموعه عبارت است از کتاب مسائل متعلق به ابی‌حارث عبدالله بن سلام و کتاب نسب پیامبر اکرم ﷺ متعلق به سعد بن عمر و کتابی درباره تاریخ و قصص انبیا که اصل کتاب و نویسنده آن مجهول است و نامه عبدالله بن اسماعیل هاشمی به عبدالمسیح بن اسحاق کندی.^۵ پطرس خود نیز سه اثر ضد اسلام نوشت که جزو همین مجموعه است: نخست جزوه‌ای با نام رد و ابطال،^۶ دیگری کتابی با نام خلاصه‌ای از تعالیم اسلام^۷ و سومی کتابی با عنوان نقدی بر اسلام.^۸ این دو کتاب اخیر ظاهراً همان ضمائمه و افزوده‌های او بر ترجمه قرآن روبرت کایتانی است.^۹

1. Antichrist.

۲. جعیط، *اوروپا و الاسلام*، ص ۲۰.

3. Toledan Collectio.

۴. وات، *تأثیر اسلام بر اروپای قرون وسطا*، ترجمه حسین عبدالمحمدی، ص ۱۴۱ - ۱۴۰.

۵. معایرجی، «نخستین ترجمه‌های لاتینی قرآن کریم و تأثیر آن بر ترجمه‌های قرآن به زبان‌های اروپایی»، ترجمه بنیاد بعثت، *آینه پژوهش*، ۱۵ (۳)، ص ۷۴.

6. Refutation.

7. Summa tarius haeresis saracenorum.

8. Liber contra sectam sive haeresim saracenorum.

۹. الوری، *مطالعات اسلامی در غرب*، ص ۵۰.

تحریف اسلام و ایجاد شک به اعتقادات اسلامی

تحقق آزمندی‌های صلیبی یا استعماری مرهون انحراف مسلمانان از معارف اصیل اسلامی بوده است. به همین دلیل، مبارزه دشمنان با اسلام همیشه مقدمه‌ای برای تحقق اهداف صلیبی و استعماری بود و در رأس برنامه‌های آنها قرار داشت. جنگ‌های صلیبی در واقع جنبشی استعماری در منطقه، به‌ویژه در طول قرن دوازدهم، بود.^۱ هدف جنگ‌های صلیبی از ابتدا گسترش استعمار تحت پوشش تبلیغات مذهبی و تصرف شرق به‌ویژه فلسطین با نیروی مسلح و ایجاد مستعمرات لاتین برای آنها و سپس تلاش برای تقویت این مستعمرات و گسترش مرزهای آنها بود.^۲ نویسندگان لاتینی درخصوص اعتقادات اسلامی همان رفتاری را کردند که با زندگی و سیره پیامبر ﷺ انجام دادند. آنان در تمام آثار نثری و قصیده‌ها و اشعار خود به تحریف اسلام و ایجاد شک به اعتقادات اسلامی پرداختند. عالمان کلیسا، از دوران یوحنا دمشقی، خصمانه، که از بی‌طرفی علمی به‌دور است، به شبهه‌افکنی ضد اسلام و هجوم به قرآن کریم و پیامبر اکرم ﷺ پرداخته‌اند.^۳

ترجمه‌های جهت‌دار

در سال ۱۱۴۳ میلادی قرآن کریم برای نخستین بار از سوی شخصی انگلیسی‌تبار به نام روبرت^۴ به زبان لاتینی ترجمه شد.^۵ این ترجمه، گذشته از دخل و تصرفات دلخواهانه بسیار در مضمون آیات، انتقاد از اسلام، قرآن و پیامبر و القای شبهه درباره آنها را به همراه داشت. جرج سیل، مترجم مشهور قرآن، با اشاره به ترجمه روبرت نوشت:

آنچه که به زبان لاتینی به عنوان ترجمه قرآن منتشر گردیده است شایسته نیست که ترجمه نامیده شود؛ زیرا اشتباهات فراوان، حذف و اضافه و تصرف‌های کاملاً آزادانه در موارد بسیار و بی‌شمار باعث شد که این ترجمه هیچ شباهتی با متن اصلی

۱. عوض، *الحروب الصلیبیه*، ص ۱۱؛ حویری، *بناء الجبهة الإسلامية المتحدة و اثرها فی التحصیل للصلیبیین*، ص ۲۹.

۲. یوسف، *الوحدة و حركات اليقظة العربية إبان العدوان الصلیبی*، ص ۸.

۳. عوض، *گستره تمدن اسلامی در قرون میانی*، ترجمه عبدالله ناصری و سمیه طباطبایی، ص ۳۵۰.

۴. رابرت چستری (R. Of Chester) از اهالی کتون (Ketton) راتلند (Rutland) بود، اما چون علوم خود را در چستر آموخت، به چستری ملقب شد. مدت درازی در اسپانیا اقامت کرد و به فراگرفتن فرهنگ و علوم عربی پرداخت. در نامه‌ای که پطرس در سال ۱۱۴۳ به سن برنار نوشته است، می‌یابیم که وی در سال ۱۱۴۱ با رابرت و دوست او، هرمان دالماسی، زمانی که این دو نزدیک ابرو (Ebro) در اسپانیا اقامت داشتند، دیدار کرده و آنها را به ترک علم نجوم و پرداختن به ترجمه قرآن به زبان لاتین تشویق کرده است. این ترجمه در سال ۱۱۴۳ به اتمام رسید (عقیقی، *المششرقون*، ترجمه حمیدرضا شیخی، ص ۴۰).

۵. لوئیس، *نخستین مسلمانان در اروپا*، ترجمه محمد قاندر، ص ۲۰.

نداشته باشد. ترجمه مزبور به توصیه و تشویق و حمایت پطرس مقدس (کلونی)، رئیس کلیسای کلونی، انجام گرفت.^۱

این ترجمه نادرست و تحریف‌شده از قرآن مینا و سرمشق چند ترجمه دیگر از قرآن در قرون بعدی شد و اصولاً تأثیری تعیین‌کننده در ذهنیت نادرست اروپاییان به اسلام داشت.^۲ روبرت درباره انگیزه خویش از ترجمه قرآن کریم خطاب به پطرس نوشت:

من در ترجمه خود آشکار کردم که آبشخور مسلمانان کدام برکه آلوده است و این کار من مانند تلاش سربازان پیاده‌ای است که راه را برای غیر خود می‌گشایند و من دودی را که حاصل آتش افروخته آیین اسلام بود پراکنده ساختم تا تو آن آتش را خاموش کنی.^۳

ترجمه تحریف‌شده روبرت به تدریج به ۲۱ زبان اروپایی برگردانده شد و زمینه انتشار تصویری کاملاً مغرضانه و وارونه از حقایق اسلام و قرآن را در ذهن غربی‌ها فراهم ساخت و پایه و مایه چند قرن جنگ فرهنگی با مسلمانان شد.^۴

روایت‌سازی تاریخی

به فرایند ساخت و پرداخت یک داستان یا روایت منسجم از رویدادهای تاریخی اشاره دارد و به معنای سازمان‌دهی، تفسیر و ارائه وقایع گذشته در قالب یک روایت معنادار است که با اهداف خاص صورت می‌گیرد.

تاریخ‌نگاری جانب‌دارانه

نویسندگان قرون وسطا افسانه‌های خیال‌پردازانه و گمراه‌کننده فراوانی در توصیف اسلام و پیامبر ﷺ ساختند. اخبار درباره شخصیت پیامبر ﷺ، اگرچه از منابع اولیه و اصلی مسلمانان استخراج شده بود، به صورتی از خاستگاه اصلی آن به اروپا منتقل شده بود که هم مبهم و هم ناقص و پراکنده بود، و از حیث وضوح و روشنی، هر آنچه خلاً و کاستی داشت به سرعت با توسل به افسانه‌ها و اساطیر جبران شد. گاهی رویدادهای واقعی زندگی پیامبر ﷺ چنان تحریف می‌شد و چنان با عناصر خیالی و غیرواقعی پیوند می‌خورد که هرگونه ارزش تاریخی از آن سلب می‌شد. در موارد دیگر، دانشمندان مسیحی خود دست به

۱. گلی زواره، *نقش مسلمانان در شکوفایی اروپا*، ص ۲۸۰.

۲. الویری، *مطالعات اسلامی در غرب*، ص ۵۰.

۳. ر.ک: معايرجی، «نخستین ترجمه‌های لاتینی قرآن کریم و تأثیر آن بر ترجمه‌های قرآن به زبان‌های اروپایی»، ترجمه بنیاد بعثت، *آینه پژوهش*، ۱۵ (۳)، ص ۷۳.

۴. همان.

آفرینش داستان‌های تخیلی می‌زدند؛ داستان‌هایی که دروغ محض و کاملاً ساختگی و فاقد هرگونه پایه و اساس تاریخی بودند. سپس، این تحریفات دروغین و اغلب توهین‌آمیز در وقایع‌نامه‌های راهبان، بحث و جدل‌های کلامی و رساله‌ها ثبت و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شد.^۱ از آثاری که در این زمینه نوشته شده است می‌توان به نوشته‌های پطرس آلفونسو^۲ (قرن یازدهم میلادی) و ویلیام تریپولی^۳ (قرن سیزدهم میلادی) اشاره کرد. در این نوشته‌ها نویسندگان از ابتدا به قصد ابطال و سخیف جلوه دادن اسلام دست به قلم برده‌اند و گاه کوشیده‌اند برتری شخصیتی و دینی حضرت عیسی علیه السلام بر رسول الله صلی الله علیه و آله را در آثار خود اثبات کنند.^۴

قهرمان‌سازی و ترویج افسانه شوالیه مقدس

تاریخ به ما نشان می‌دهد که وقتی سرزمینی مورد هجوم بیگانگان قرار می‌گیرد، نیاز به قهرمان‌سازی و قهرمان‌پروری در میان مردم احساس می‌شود.^۵ یکی دیگر از روش‌هایی که مسیحیان در مقابله فرهنگی خود با مسلمانان در دوران جنگ‌های صلیبی از آن بهره بردند قهرمان‌پروری بوده است. کلیسا با روایت‌های حماسی از شهادت و فداکاری، مثل کشته شدن شوالیه‌ها در راه مسیح، روحیه جنگاوری و ایثار را در جامعه تقویت می‌کرد. این ایدئال‌سازی از شوالیه‌ها، به عنوان مدافعان مسیحیت، نقش مهمی در تحریک احساسات مذهبی و ملی مسیحیان ایفا کرد. این تصویرسازی باعث شد که شوالیه‌ها قهرمانان مقدس در نظر گرفته شوند و بسیاری از جوانان اروپایی به دنبال الگو گرفتن از آنها به جنگ‌های صلیبی بییوندند. مثلاً شوالیه‌های معبد^۶ و شوالیه‌های هوسپیتالر^۷ شوالیه‌های مقدس شناخته می‌شدند.

مسیحیت و مذهب عامل مهم و تعیین‌کننده در تولد داستان‌های شوالیه‌ای است. مسیحیان برای حفظ موقعیت خود در خاورمیانه قدم در راه مبارزات جدید نهادند. حفظ کشور تازه‌یافته به سازمان‌دهی نیازمند بود. به همین منظور، طبقات نظامی تشکیل دادند. اعضای این دسته‌ها از اروپا به فلسطین می‌رفتند و در

۱. صمیمی، محمد علیه السلام در اروپا، ترجمه عباس مهرپویا، ص ۱۷۷ - ۱۷۶.

See: V. Tolan, *Sons of Ishmael: Muslims through European Eyes in the Middle Ages*; Daniel, *Islam and the West*.

2. Petrus Alfonsi, Pedro do Alfonso.

3. William of Tripoli.

4. See: *Dialogus Pauli et Sauli contra Judæos*;

(در این باره نگاه کنید به بخش اول و دوم از فصل نخست کتاب هارتموت بویتسین با عنوان *قرآن در عصر اصلاحات*:

تاریخچه اولیه مطالعات غربی و اسلامی در اروپا، پورطباطبایی، *خاتم عشق*، ص ۲۸۴.

۵. لک، «درآمدی بر شناخت اسطوره و تبیین کارکردهای هویت‌بخش آن در شعر جنگ»، فصلنامه *مطالعات ملی*، ش ۲۳،

ص ۶۴.

6. Templars.

7. Hospitallers.

مکان‌هایی شبیه صومعه زندگی می‌کردند و برای جنگ با مسلمانان آموزش نظامی می‌دیدند. یکی از این دسته‌ها با بقیه تفاوت داشت و دگرگونی‌ای را تجربه کرد که بر سیر تاریخ اثرگذار بود. این طبقه شوالیه‌های معبد نام داشت. در میان ابهام تبلیغات و رواج خرافه‌ها و افسانه‌های بی‌اساس در آن زمان، تصویر شوالیه مقدس ظهور یافت تا جایگاهی مهم در وجدان غربی پیدا کند. این شوالیه عامل تحقق اراده خداوند بود.^۱

شوالیه مقدس کسی که هم جنگجو و هم مذهبی بود نمایش داده می‌شد. این ترکیب باعث شد شوالیه‌ها نمادهای کامل فضیلت و شجاعت در نظر گرفته شوند. این ایدئال‌سازی در ادبیات و هنر قرون وسطا به شدت رواج داشت و افسانه‌های شوالیه‌ای مانند ترانه رولان^۲ و افسانه شاه آرتور^۳ در این زمان به وجود آمدند.

تأسیس مدارس و مراکز تبلیغی و آموزشی ضد اسلام و مسلمانان

اگرچه در دوران جنگ‌های صلیبی، توجه صلیبیان به فرهنگ و تعالیم اسلام عالمانه نبود، این جنگ‌ها و تماس‌های طولانی و همزیستی عده زیادی از اعراب و صلیبیون در سرزمین‌هایی که رهبری و تدارک جنگ‌های صلیبی را عهده‌دار بودند در طول دو قرن باعث ضرورت یافتن آموزش زبان عربی نزد بسیاری از مسیحیان غرب و منجر به تأسیس نهادهای آموزشی برای آموزش زبان عربی و دیگر زبان‌های شرقی در قرن دوازدهم شد. پس، به منظور شناخت بهتر اسلام، پاپ اینوسنت چهارم در منشوری که در سال ۱۲۴۸ میلادی برای رئیس دانشگاه پاریس فرستاد، به ضرورت فراگیری زبان‌های شرقی، به‌خصوص عربی و عبری، اشاره کرد.^۴ متعاقب این دستور، اولین مدرسه تحقیقات شرقی در طلیطله در سال ۱۲۵۰ میلادی تأسیس شد.^۵

راجر بیکن (۱۲۹۴ - ۱۲۱۴ م)، که دکتری الهیات مسیحیت لاهوت را گرفته بود، با کمک همکارش، ریموند لول^۶ (۱۳۱۶ - ۱۲۳۲ م)، طرح تربیت مبشران ضداسلامی را به اجرا درآورد. وی معتقد بود برای این کار باید مؤسسه آموزش عربی و تقویت فرهنگی مبشران ضد اسلام را به عنوان یک رشته تخصصی تشکیل دهد. او برای تقویت بنیه دینی مسیحیان و واکسینه کردن آنان در برابر اقبال عموم مردم به

۱. عاشور، *الحركة الصليبية*، ج ۱، ص ۴۲ - ۲۷.

2. Chanson de Rolan.

3. Arthurian Legends.

۴. شیال، *التاريخ الاسلامي و اثره في الفكر التاريخي الاوروبي في عصر النهضة*، ص ۸۱.

۵. ناصری طاهری، *تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی*، ج ۱/۲، ص ۶۶۷.

6. Raymond Lull.

اسلام و نیز برای مسیحی کردن مسلمانان سه کار را لازم می‌دانست: ۱. آموزش زبان عربی و دیگر زبان‌های اسلامی؛ ۲. آموزش عقاید کفرآمیز مسلمانان و دیگر ادیان؛ ۳. آموزش اشکالات بر اسلام و روش مناظره.

در سال ۱۲۹۶ در شهر میرامار دانشگاهی برای راهبان تأسیس کردند و به تدریس ادبیات و لغات عربی و همچنین تعلیمات مربوط به تاریخ قبل از اسلام و بعد از آن پرداختند و بدون آنکه به نسخه‌های ترجمه‌شده قرآن احتیاج داشته باشند، قرآن عربی را در برابر خود قرار دادند و به بررسی و عیب‌جویی از آن پرداختند.^۲

طرح مسیحی کردن مغولان و جلب همکاری آنان ضد مسلمانان

یکی دیگر از روش‌هایی که مقامات کلیسا ضد اسلام و مسلمانان در دوران جنگ‌های صلیبی به کار بردند جلب همکاری مغولان فاتح و تباری با آنان بود. پس، چندین نوبت سفرایی با هدایا و اظهار دوستی به سوی آنان فرستادند تا حمله‌ای را متفقاً تدارک ببینند. اولین طرح آنها در این زمینه مسیحی کردن مغولان بود. مسیحیان این وضعیت را موهبتی برای پیشبرد اهداف خود تلقی کردند و با این طرح قصد داشتند مسیحیت را از آسیب مغولان در امان نگاه دارند و آنها را به اتخاذ رفتار ملایم‌تر و بهنجارتر با مسیحیان تشویق کنند. همچنین، از مغولان به عنوان نیروی مناسب در مقابله با اسلام و قدرت مسلمانان استفاده کنند. از طرف دیگر، مسیحیان با این طرح تلاش کردند با استفاده از امکانات و زمینه‌های مناسبی که مغولان عیسوی مذهب در اختیار آنها گذاشته بودند، تحت حمایت و کمک آنها، در ایران و سایر سرزمین‌های اسلامی به تبلیغ مذهب خویش بپردازند و با ساختن کلیساها و فرستادن هیئت‌های تبلیغی، کار مسیحی کردن شرق اسلامی را آغاز کنند و حیات تازه‌ای به مسیحیت بدمند.^۳

تشویق مسیحیان به هجرت از اروپا به فلسطین

مهاجرت نقش مهمی در تغییرات فرهنگی و جمعیتی دارد و نتیجه مجموعه پیچیده‌ای از عوامل اجتماعی، روان‌شناختی، اقتصادی، زیست‌محیطی، سیاسی، اقتصادی و تاریخی است.^۴ تشویق مسیحیان به هجرت از اروپا به فلسطین یکی از استراتژی‌های مهم برای تقویت حضور مسیحیان در سرزمین‌های

۱. زمانی، *شرق‌شناسی و اسلام‌شناسی غربیان*، ص ۹۷ - ۹۵.

۲. صواف، *نقشه‌های استعمار در راه مبارزه با اسلام*، ترجمه سید جواد هشترودی، ص ۱۰۵.

۳. ر.ک: فوک، *تاریخ حرکت الاستشراق*، ترجمه عمر لطفی العالم، ص ۳۱ - ۳۰.

۴. زنجانی، *مهاجرت*، ص ۱۸۹؛ فرهادی پور، «بررسی اثر تنزل اقتصادی و زیست محیطی بر جریان مهاجرت بین استانی در ایران»، فصلنامه *تأمین اجتماعی*، ش ۶۱، ص ۱۸۸.

مقدس و استحکام کنترل صلیبی‌ها بر این مناطق بود.^۱ مهاجران مسیحی در فلسطین جوامع جدیدی تشکیل دادند که ترکیبی از فرهنگ اروپایی و شرقی بود. این جوامع به ترویج فرهنگ و ارزش‌های مسیحی در شرق کمک کردند. تشویق‌ها عمدتاً از سوی کلیسا و رهبران مذهبی انجام می‌شد و با وعده‌های مذهبی، اقتصادی و اجتماعی همراه بود.

انگیزه‌های مذهبی برای هجرت

الف) وعده بخشش گناهان: کلیسای کاتولیک، با استفاده از وعده‌های مذهبی، مسیحیان را به هجرت به فلسطین تشویق می‌کرد. پاپ اوربان دوم، در سخنرانی خود در شورای کلرمونت (۱۰۹۵ م)، شرکت در جنگ‌های صلیبی و هجرت به سرزمین‌های مقدس را راهی برای بخشش گناهان معرفی کرد. این وعده‌ها باعث شد بسیاری از مسیحیان، از جمله کشاورزان، شوالیه‌ها و حتی زنان و کودکان، به فلسطین مهاجرت کنند.^۲

ب) وعده زندگی ابدی: کلیسا به مسیحیان وعده می‌داد که شرکت در جنگ‌های صلیبی و شهادت در راه مسیح باعث ورود به بهشت و زندگی ابدی می‌شود.^۳ این وعده‌ها، به‌ویژه برای کسانی که در زندگی دنیوی خود دچار مشکلات بودند، جذاب بود.

ج) زیارت و زندگی در سرزمین‌های مقدس: برای بسیاری از مسیحیان، زندگی در سرزمین‌های مقدس مانند اورشلیم، بیت‌الحم و ناصره آرمان مذهبی تلقی می‌شد. آنها اعتقاد داشتند که زندگی در این مناطق باعث تقویت ایمان و نزدیکی به خدا می‌شود. این انگیزه‌های مذهبی باعث شد بسیاری از مسیحیان به فلسطین مهاجرت کنند و در آنجا ساکن شوند. بنابراین، بسیاری از مردم به اورشلیم مهاجرت کردند، و پادشاه بالدوین بخش بزرگی از شهر اورشلیم را به آنها اعطا کرد.^۴

انگیزه‌های اقتصادی و اجتماعی

الف) فرصت‌های اقتصادی: هجرت به فلسطین برای بسیاری از مسیحیان فرصت‌های اقتصادی جدیدی را فراهم می‌کرد. زمین‌های کشاورزی، تجارت و مشاغل جدید در مناطق فتح‌شده توسط صلیبی‌ها برای

---

۱. صوری، *الحروب الصلیبية*، ترجمه حسن حبشی، ج ۱، ص ۴۷۲؛ قاسم، *أثر الحروب الصلیبية فی العالم العربی*، ج ۱، ص ۱۳۰.
۲. کردعلی، *خطط الشام*، ج ۱، ص ۲۵۰ - ۲۴۹؛ حویری، *بناء الجبهة الإسلامية المتحدة و اثرها فی التحصیل للصلیبيين*، ص ۳۰؛ براور، *عالم الصلیبيين*، ص ۳۴.
۳. «الحروب الصلیبية هي تکفیر لذنوب المشارکین فیها وفرصة لضمان الخلاص يوم القيامة» (حسین، *مقالات و بحوث فی التاريخ الاجتماعي للحروب الصلیبية*، ص ۹۳؛ زابوروف، *الصلیبيون فی الشرق*، ص ۴۴).
۴. صوری، *الحروب الصلیبية*، ترجمه حسن حبشی، ج ۱، ص ۵۶۱ - ۵۶۰؛ الشارتري، *تاريخ الحملة إلی القدس*، ترجمه زیاد عسلی، ص ۱۱۰ - ۱۰۹.

مهاجران جذاب بود. به‌ویژه کشاورزان و بازرگانان اروپایی از این فرصت‌ها استفاده کردند و به فلسطین مهاجرت کردند. بازرگانان غربی مایل بودند در کشورهای شرقی در سواحل شرقی و جنوبی دریای مدیترانه بندرهای تجاری برای خود ایجاد کنند تا اروپا از طریق این بنادر به کشورهای مسلمان شرقی متصل شود. این بازرگانان مبالغ‌ه‌نگفتی را برای تشویق و دعوت به این جنگ‌ها خرج کردند؛^۱ چنان‌که در توصیف یکی از معاصران این‌گونه آمده است: «این جنگجویان صلیبی، چنان‌که همه اذعان دارند، با تعالیم مسیح در تضاد بودند و عشق آنها به پول از عشق آنها به عدالت الهی بیشتر بود.»^۲

اخبار موفقیتی که اولین حمله صلیبی به دست آورد اروپای غربی را تشویق کرد که با تمایل به دستیابی بر غنائم به شرق عربی روی آورند.^۳ اخبار این غنائم را کسانی که از فلسطین بازمی‌گشتند شایع می‌کردند. از طرف دیگر، مسلمانان ساکن شرق، که از کشتار مسلمین به دست صلیبیان چون قتل‌عام معرۀ النعمان و اورشلیم، به هراس افتاده بودند، به جاهای دوردست و به جانب مناطق مرکزی یا به قلب شامات و فلسطین گریختند.^۴ صلیبیان مردم را از روستاها و سرزمین‌های خود به مناطق دیگر بیرون راندند و برای اسکان آنها در آنجا تلاش کردند.^۵

ب) بهبود وضعیت اجتماعی: برای برخی مسیحیان، هجرت به فلسطین فرصتی برای بهبود وضعیت اجتماعی بود. در اروپا، بسیاری از افراد تحت نظام فئودالی زندگی می‌کردند و از حقوق محدودی برخوردار بودند، اما در فلسطین، می‌توانستند شهروندان دولت‌های صلیبی باشند و از حقوق بیشتری بهره‌مند شوند.

در پایان قرن ششم، جنگ‌های صلیبی دیگر جنبشی برای آزادی سرزمین مقدس نبود و درعوض به جنبشی برای نابودی مسلمانان تبدیل شد.^۶ فرانک‌ها، در طول اشغال، سیاستی را دنبال کردند که هدف آن خالی کردن سرزمین از ساکنان اصلی آن بود و برای دستیابی به این هدف کارهایی مثل کشتن، آواره کردن یا اخراج مسلمانان انجام دادند و مهاجرانی را که از اروپای غربی می‌آمدند به جای مسلمانان اسکان می‌دادند.^۷

۱. هرفی، *شعر الجهاد فی الحروب الصلیبیه*، ص ۲۸.

۲. حسین، *مقالات و بحوث فی التاريخ الاجتماعی للحروب الصلیبیه*، ص ۹۳.

۳. شارتری، *تاریخ الحملة إلی القدس*، ترجمه زیاد عسلی، ص ۱۱۱؛ قاسم، *ماهیه الحروب الصلیبیه*، ص ۱۰۸.

۴. حسین، *مقالات و بحوث فی التاريخ الاجتماعی للحروب الصلیبیه*، ص ۸۱ - ۸۰؛ ستاری، *جان‌های آشنا*، ص ۱۵۵.

۵. عوض، *الحروب الصلیبیه*، ص الف (مقدمه).

۶. ماستناک، *السلام الصلیبی*، ترجمه بشیر السباعی، ص ۱۷۶.

۷. بعد از فتح طرابلس به دست صلیبیان بسیاری از مردم این شهر به دمشق مهاجرت کردند (ر.ک: ابن قلانسی، *ذیل تاریخ*

دمشق، ص ۲۶۴؛ نهار، «أسباب الحروب الصلیبیه و دوافعها»، مجله *الاستغراب*، ش ۳۲، ص ۱۲۳).

به‌رغم سفر برخی رهبران صلیبی، مانند روبرت دوک^۱ فلاندری^۲ و روبرت نورماندی، به اروپا، عده زیادی از رهبران در منطقه عربی ماندند؛ زیرا آنها باید در آنجا مأموریت‌های استعماری اسکان‌سازی خود را انجام می‌دادند. از آنجاکه شمار آنان از مسلمانان و اعراب و مردم سرزمین‌های غصب‌شده بسیار کمتر بود.^۳ به قدر توان خویش کوشیدند تا برای تقویت و حمایت خود، هجرت از اروپا به فلسطین را تشویق کنند.^۴ جنگ‌های صلیبی، در منشأ و اهداف خود، با سرزمین مقدس، منطقه عربی و اهداف استعماری مرتبط بود.^۵

نقش کلیسا و رهبران مذهبی

(الف) تبلیغات مذهبی: کلیسا، از طریق تبلیغات مذهبی، مسیحیان را به هجرت به فلسطین تشویق می‌کرد. این تبلیغات شامل سخنرانی‌ها، موعظه‌ها و انتشار نوشته‌های مذهبی بود. مبلغان مذهبی نقش مهمی در تشویق مسیحیان به هجرت ایفا کردند، به‌رغم اینکه این جنگ‌ها برای دستیابی به اهدافی برخلاف اهداف کلیسا به راه افتادند. درواقع، تأسیس امارت یا انبار تنها هدف شاهزادگان یا بازرگان بوده است.^۶

(ب) حمایت مالی و لجستیک: کلیسا و رهبران مذهبی حمایت مالی و لجستیک از مهاجران مسیحی به فلسطین ارائه می‌کردند. این حمایت‌ها شامل تأمین هزینه‌های سفر، اسکان و زندگی در فلسطین بود. اموال صلیبیون در طول مدت غیبتشان تحت حمایت و مراقبت کلیسا قرار می‌گرفت. برخی از صومعه‌ها و کلیساها نیز زمین‌ها و امکانات خود را در اختیار مهاجران قرار می‌دادند. پاپ اوربان در سخنرانی خود تأکید کرد که کلیسا محافظت از خانواده و پول سربازان را بر عهده می‌گیرد.^۷ به منظور تشویق بیشتر به مهاجرت، بالدوین دوم از بطریک خواست تا مواد غذایی بیشتری را برای شهر فراهم کند. در اوایل سال ۵۱۴ قمری (۱۱۲۰ م) بالدوین فرمانی صادر کرد که ساکنان شهر را از مالیات بر کالاهایی که با آن تجارت می‌کردند معاف کرد و بسیاری از مالیات‌های دیگر را لغو کرد. او، از طریق این سیاست، به مهاجرت تشویق کرد و جمعیت شهر را افزایش داد.^۸

^۱. Duke

^۲. Robert of Flanders

^۳. Mayer, *The Crusades*, p. 63 - 64;

نیروهای نظامی در سرزمین بیت‌المقدس لاتینی هنگام وفات گودفروا بیش از دوهزار پیاده‌نظام و سیصد سواره‌نظام بودند (ر.ک: زابوروف، *الصلیبیون فی الشرق*، ص ۱۲۶).

^۴. قاسم، *ماهیه الحروب الصلیبیه*، ص ۱۰۸.

^۵. قاسم، *الحملة الصلیبیه الأولى*، ص ۱۱.

^۶ بارکر، *الحروب الصلیبیه*، ص ۲۲ - ۲۱.

^۷ حویری، *بناء الجبهة الإسلامية المتحدة و اثرها فی التحصیل للصلیبیین*، ص ۳۵؛ زابوروف، *الصلیبیون فی الشرق*، ص ۴۵ - ۴۴.

^۸ شارتری، *تاریخ الحملة إلى القدس*، ترجمه زیاد علی، ص ۱۸۹؛ صوری، *الحروب الصلیبیه*، ترجمه حسن حبشی، ج ۱، ص ۵۸۸.

تصویرانگاری نادرست ضد اسلام و تخریب چهره مسلمانان

الگوسازی غیرواقعی و تصویرانگاری نادرست افراد معتقد به یک فرهنگ در قضاوت درباره فرهنگ دیگر، که غالباً ناشی از ناآگاهی، نادانی یا تنگ‌نظری است، سهم بزرگی در رواج سوءظن، ترس و وحشت و دشمنی بین فرهنگ‌ها دارد.^۱ تصویرسازی مسیحیان ابعاد مختلفی دارد و مهم‌ترین وجه آن ضربه زدن به اسلام و تخریب چهره مسلمانان است؛ تخریبی که می‌تواند توجیه‌کننده سیاست‌های اسلام‌ستیزی غرب باشد. طبیعی بود که هدف آنها ارائه تصویر واقع‌گرایانه‌ای از اسلام نبود و این نکته از اذهان نویسندگان آن زمان بسیار بعید بود. یکی از نمایندگان ایشان به نام جیبیر دو نوچینت^۲ اعتراف کرده که در نوشته‌هایش به هیچ منبع مکتوبی اعتماد نکرده و فقط به نظریات عوام اشاره کرده و اینکه نزد او هیچ وسیله‌ای برای تشخیص درست از نادرست وجود نداشته است. سپس در توجیه نوشته‌های غیرعلمی‌اش گفته است:

هنگامی که انسان از بدی کسی که خبث طینت دارد یاد می‌کند، بر او حرجی نیست. وی می‌تواند بدی او را به هر شکل تصور نماید.^۳

تصویری که در نیمه اول قرن دوازدهم میلادی درباره ماهیت اسلام و شخصیت پیامبرش در نزد غربی‌ها شکل گرفت نتیجه اولین پیروزی جنگجویان صلیبی بود. اجزای تشکیل‌دهنده این تصویر در جنوب فرانسه به وجود آمدند و غالباً جنگجویان، کاهنان و راهبان برگشته از جنگ در این شکل‌گیری نقش داشته‌اند؛ کسانی که از نزدیک با معرکه‌های جنگ آشنا نبودند. اینان در زمستان در مقابل جایگاه‌های آتش می‌نشستند و با گفتن عجایب و شگفتی‌هایی درباره شرق، اسلام و پیامبر، باعث افزایش خیال‌پردازی‌های اروپاییان می‌شدند. این تصویرهای خیالی وارد مدرسه‌ها و دیرهای قرون وسطا شدند و همین امر باعث شد پذیرفتن آنها راحت‌تر شود و درنهایت به یک تأثیر مردمی ترسناک و عجیب منجر شدند که بقای آنها را قوت بخشید و باعث مقاومتشان در برابر تمام اطلاعات درست و نیمه‌درستی شد که بعد از آن آمدند و پی‌درپی ادامه یافتند.^۴ صلیبیان از روش‌های مختلفی برای تصویرسازی نادرست ضد مسلمانان استفاده کردند؛ از جمله:

برچسب زدن و اهریمن‌سازی برای بدنام کردن اسلام و مسلمانان

یکی از روش‌های پرکاربرد در جنگ روانی استفاده از مفاهیم منفی برای توصیف یک موضوع یا شخصیت

۱. صمیمی، محمد علیه‌السلام در اروپا، ترجمه عباس مهرپویا، ص ۲۷.

2. Guibert de Nogen.

۳. زفروق، اسلام و غرب، ص ۳.

۴. ناصری طاهری، تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی، ج ۱/۲، ص ۷۸۹.

(حقیقی یا حقوقی) است؛ به طوری که در طول زمان و با استمرار استفاده از این مفهوم، نوعی ذهنیت منفی در افکار عمومی ضد آن پدید می‌آید. از این تاکتیک با عنوان برچسب‌زنی هم یاد می‌شود. پس، برچسب‌زنی و اسم‌گذاری برای تحریک به رد فکر و اندیشه‌ای، بدون بررسی شواهد، استفاده می‌شود.^۱ در این شیوه، مسیحیان برای بدنام کردن اسلام و مسلمانان از الفاظی چون کفار و مردان نجس،^۲ بت‌پرست، بربرها، سراقنه (ساراسن‌ها)،^۳ دشمنان مسیح و خدا،^۴ قوم وحشی ویرانگر^۵ و نژادپست^۶ در تبلیغات خود و محکوم کردن آنها به مرگ استفاده کردند. در واقع، از دیدگاه مسیحیان مغرب‌زمین، اسلام شر بود و مسیحیت خیر، و آنان ساراسن‌ها را همان مشرکان و بت‌پرستان مکاشفات یوحنا می‌پنداشتند.^۷ در سال ۱۲۷۲ و ۱۲۷۳ میلادی، هومبر، که یک دومینیک فرانسوی و رئیس سابق پدران دومینیک بود، در کتاب خود می‌نویسد:

این ساراسن‌های خبیث (مسلمانان) فلسطین را اشغال و آنجا را آلوده کردند و نه فقط به معبد خدا تجاوز کردند، بلکه حرمت قبر مسیح و دیگر اماکن مقدس را در فلسطین حفظ نکردند.^۸

در روش انسانیت‌زدایی و اهریمن‌سازی، سعی می‌شود تنفر و دشمنی جمعیت مخاطب به عقیده گروه یا ملتی برانگیخته شود. در این شیوه، با تخریب روانی شدید، هدف به‌طور کلی در ذهن مخاطب بی‌اعتبار می‌شود و وجهه‌ای اهریمنی می‌یابد؛ زیرا وقتی حریف از مرتبه انسانی خویش تنزیل یافت و در قامت اهریمنی در ذهن مخاطب ظاهر شد، می‌توان اقدامات خشونت‌آمیز ضد این دیو و اهریمن را توجیه کرد. بنابراین، پاپ با استفاده از برچسب کفر به مسلمانان از روش انسانیت‌زدایی و اهریمن‌سازی استفاده، و کشتار وحشیانه آنها را در جهت رضای خداوند توجیه می‌کرد. تبلیغات مسیحی خشونت ضد مسلمانان را ترویج و توجیه می‌کرد و آن را بخشی از جنگ مقدس برای دفاع از مسیحیت می‌دانست. این تبلیغات باعث تشویق به قتل عام مسلمانان در طول جنگ‌های صلیبی، مانند قتل عام اورشلیم در سال ۱۰۹۹ میلادی، شد؛ تا آنجا که از ارتکاب وحشتناک‌ترین اعمال و کشتار ده‌ها هزار مسلمان، از جمله کودکان، دریغ نکردند.^۹

۱. سورین و تانکارد، *نظریه‌های ارتباطات*، ترجمه علیرضا دهقان، ص ۱۵۲.

۲. ویتری، *تاریخ بیت المقدس*، ترجمه عبدالله ناصری طاهری و هدی زاهدی، ص ۹۹.

۳. همان، ص ۶۷.

۴. همان، ص ۶۶.

۵. شارتری، *تاریخ الحملة إلى القدس*، ص ۳۱.

۶. شارتری، *تاریخ الحملة إلى القدس*، ترجمه زیاد عسلی، ص ۳۶.

۷. ستاری، *جان‌های آشنا*، ص ۱۱۶.

8. Brett, *Humber of Romans: His Life and Views of Thirteenth-Century Society*, p. 7.

۹. جویری، *بناء الجبهة الإسلامية المتحدة و اثرها فی التحصیل للصلیبیین*، ص ۳؛ حریری، *الاخبار السنیه فی الحروب الصلیبیه*، ص ۴۷.

یوشع برآور می‌گوید:

سقوط اورشلیم با قتل‌عام وحشتناکی همراه شد که در آن مدافعان شهر و ساکنان مسلمان و یهودی آن کشته شدند. شهر برای سه روز متوالی غارت شد، خون در خیابان‌ها جاری شد و انبوه اجساد تا مدت‌ها در خیابان‌ها مزاحم باقی ماندند.^۱

دروغ‌پردازی درباره رفتار مسلمانان با حج‌گزاران مسیحی

در این تاکتیک، پیامی که به‌هیچ‌وجه واقعیت ندارد بیان و به‌کرات تکرار می‌شود؛ به‌طوری‌که برخی آن را باور می‌کنند.^۲ در اروپای غربی، داستان‌های بسیاری درباره رفتارهای ظالمانه مسلمانان با حج‌گزاران مسیحی رواج داشت. با اینکه رنگ‌وبوی مبالغه و دروغ‌پردازی در این حکایت‌ها آشکار بود، تکرار آنها در سالنامه‌ها و منابع تاریخی مسیحی نشان می‌دهد یک رویکرد عمومی در غرب به ایده تسلط بر سرزمین‌های مقدس و پس گرفتن آنها از مسلمانان روی خوش نشان می‌دهد.^۳ در نتیجه این فضای تبادار که با تبلیغات دیوانه‌وار کلیسا ضد مسلمانان ایجاد شده بود، اغلب شوالیه‌ها به کشتار آنان حریص بودند؛ زیرا مبلغان کلیسا و واعظان دوره‌گرد شایعاتی را رواج داده بودند مبنی بر اینکه مسلمانان کلیساها را ویران می‌کنند، مسیحیان شرق را می‌کشند و در راه زائران مسیحی به سرزمین مقدس تنگناهای فراوان ایجاد می‌کنند و آنان را بسیار می‌آزارند.^۴

تحریک احساسات مسیحیان برای بسیج ضد مسلمانان

مدیریت احساسات در مقابله فرهنگی نقش مهمی دارد. در این راستا تلاش می‌شود از احساسات و عواطف جامعه به عنوان پلی برای نفوذ در افکار و اندیشه‌ها در راستای ایجاد تغییر در باورها استفاده شود. کارگزاران مقابله فرهنگی به‌خوبی می‌توانند از احساسات برای ایجاد بحران استفاده کنند. در این روش، اقداماتی که روی حالت و رفتار مخاطبان اثر می‌گذارد انجام می‌شود. حس همدردی، تنفر، خشم و غضب از مفاهیمی است که در تحریک عواطف و احساسات بدان توجه می‌شود. کلیسا و رهبران مذهبی از روش‌های مختلفی برای برانگیختن احساسات مذهبی، ملی و اجتماعی مسیحیان استفاده می‌کردند. این تحریکات احساسی شامل استفاده از وعده‌های مذهبی، تبلیغات سوء ضد مسلمانان و ایجاد حس خطر و وظیفه مقدس بود.

۱. براور، *عالم الصلیبین*، ص ۴۷.

۲. هاشمی، *جنگ نرم: نبرد در دنیای معاصر*، ص ۹۰.

۳. قاسم، *الخلفية الايديولوجية للحروب الصليبية*، ص ۳۵.

۴. همان، ص ۱۰۰.

آنها ادعا می‌کردند که سرزمین‌های مقدس مانند اورشلیم در خطر تصرف توسط مسلمانان قرار دارند و مسیحیان باید برای دفاع از این سرزمین‌ها اقدام کنند.^۱

پیر آرمیت، راهب متعصب و ماجراجو، با حال گریه و زاری مردم را به هرزه‌سرایی و لعن و دشنام به کفار، یعنی مسلمانان، تحریک می‌کرد و به قیام وامی‌داشت و حامیان قبر مسیح را به ثواب‌های اخروی امیدوار می‌ساخت. خطابه‌های پرجوش او در مردم تأثیر غریبی می‌بخشید تا این حد که او را مبعوث من الله می‌دانستند.^۲

شيوه‌های کاربردی مقابله فرهنگی مسیحیان با مسلمانان در دوران جنگ‌های صلیبی

شيوه‌ها و روش‌های به‌کارگرفته‌شده در روند مقابله فرهنگی می‌تواند تأثیر بسزایی در کاهش روحیه ملی ملت و گروه مورد هجوم داشته باشد. برخی شيوه‌های کاربردی مقابله فرهنگی مسیحیان با مسلمانان در دوران جنگ‌های صلیبی عبارت است از:

صدمه بر کانون‌های علمی و فکری - فرهنگی مسلمانان و از بین بردن ذخایر علمی و هنری یکی از راه‌های تسلط استعمارگران بر مردم سایر کشورها این است که فرهنگ آنها را نابود کنند. وقتی فرهنگ یک ملت مزاحم و معارض منافع آنها باشد، بدیهی است که با آن بخش، معارضه فرهنگی می‌کنند.

نابودی کتاب‌ها

صدمه فرهنگی که از جانب صلیبی‌ها بر کانون‌های علمی و فرهنگی مسلمانان وارد شد جبران‌ناپذیر و دردناک بود؛ زیرا آنان غالب کتاب‌های علمی و مفید کشورهای اسلامی را یا سوزاندند یا نابود کردند. صلیبیان کتابخانه پر عظمت طرابلس را بدون هیچ‌گونه احساس ندامتی نابود ساختند و کانون‌های شکوهمند فرهنگی و فکری و میراث هنری را به تلی از خاکستر مبدل ساختند.^۳ ابن‌قلانسی جزئیات بیشتری از لطامات صلیبیان به طرابلس در دست دارد:

فرنگیان عرصه جنگ را بر مردم تنگ کردند و بر برج‌ها حمله بردند و با زور شهر را تملک کردند و هرچه را در آن بود غارت و مردان را اسیر کردند و زنان و کودکان را به

۱. مطوی، *الحروب الصلیبية فی المشرق و المغرب*، ص ۳۳ و ۴۶ - ۴۵.

۲. لوبون، *تمدن اسلام و عرب*، ترجمه محمدتقی فخر داعی گیلانی، ص ۴۲۰.

۳. تدمری، *الحياة الثقافية فی طرابلس الشام خلال العصور الوسطی*، ص ۵۹؛ گلی زواره، *نقش مسلمین در شکوفایی اروپا*، ص ۳۰۹.

بردگی بردند و هرچه توانستند از کالاها و ذخایر و دفترهای دارالعلم برگرفتند؛ و آنچه در خزاین شهر بود قابل شمارش نبود.^۱

غارت طرابلس به دست صلیبیان با کشتار وسیع و تخریب همراه بود.^۲ بخش مهمی از خزائن علمی طرابلس در این تصرف از بین رفت.^۳ مورخان در شمارش تعداد آثار موجود در کتابخانه طرابلس در قرن پنجم هجری اختلاف دارند: برخی از آنان گفته‌اند که شامل ده‌هزار جلد بود، برخی تعداد آنها را سیصد هزار جلد و برخی هزارهزار جلد دانسته و برخی آنها را تا سه میلیون جلد شمرده‌اند.^۴ همچنین، کتابخانه بنوعمار را، که مهم‌ترین کتابخانه شام از لحاظ کمیت و کیفیت به شمار می‌رفت، ویران کردند و کتب را از بین بردند.^۵

تخریب مساجد و اماکن مقدس

صلیبی‌ها، پس از فتح شهرها، مساجد و دیگر نمادهای مذهبی مسلمانان را تخریب یا به کلیسا تبدیل می‌کردند. آنها پس از تسلط بر بیت‌المقدس کلیساهای بزرگی ساختند یا کلیساهای بزرگی را در مکان‌هایی که برای زائران بود بازسازی کردند^۶ و درمقابل، بسیاری از مساجد را تبدیل به کلیسا کردند.^۷ برای مثال، پس از فتح اورشلیم در سال ۱۰۹۹، مسجدالاقصی به کلیسا تبدیل شد. این اقدام صلیبی‌ها تنها به شهر بیت‌المقدس محدود نشد، بلکه بیشتر شهرهای فلسطین شاهد چنین رویدادی بودند. مثلاً در سبسطیه، زیارتگاه حضرت زکریا علیه السلام به کلیسا تبدیل شد. در الخلیل نیز مسجد ابراهیمی به کلیسایی به نام سنت ابراهام تغییر یافت. همچنین، در عکا، مساجد به کلیسا تبدیل شدند.^۸ مسیحیان همچنین مساجد را می‌بستند و مسلمانان را در بیشتر اوقات از چهارچوب‌های اجتماعی و مذهبی رسمی و سنتی خود

۱. ابن قلانسی، *ذیل تاریخ دمشق*، ص ۲۶۲.

۲. طرابلسی، *تشیع در طرابلس و شام با تکیه بر دولت بنی‌عمار*، ترجمه زهره نامعی، ص ۱۹۰. نیز ر.ک: ابن فرات، *تاریخ ابن فرات*، ج ۸، ص ۷۸.

۳. ر.ک: ابن تغری بردی، *النجوم الزاهرة فی ملوک مصر و القاهرة*، ج ۵، ص ۱۸۰؛ تدمری، *الحیة الثقافية فی طرابلس الشام خلال العصور الوسطی*، ص ۳۸.

۴. تدمری، *الحیة الثقافية فی طرابلس الشام خلال العصور الوسطی*، ص ۵۵.

۵. ستاری، *جان‌های آشنا*، ص ۱۷۵.

۶. ناصری طاهری، *پژوهش‌های نوین جنگ‌های صلیبی*، ج ۵، ص ۱۵.

۷. عبدالمنعم ماجد، *العلاقات بین الشرق و الغرب فی العصور الوسطی*، ص ۱۴۹؛ یوسف، *الوحدة و حركات البقطة العربیة*، ص ۱۶؛ حویری، *بناء الجبهة الاسلامیة المتحدة و اثرها فی التحصیل للصلیبیین*، ص ۵۷؛ براور، *عالم الصلیبیین*، ص ۴۹.

۸. فورزبورغ، *وصف الأراضی المقدسة فی فلسطین*، ترجمه سعید البیشاوی، ص ۵۱.

محروم می‌کردند.^۱ ابن‌اثیر می‌گوید که آنان خاصه امامان و علمای مذهبی قوم را می‌کشتند و به مساجد اهانت و بی‌حرمتی می‌کردند و کتب مذهبی را از میان می‌بردند.^۲

ایجاد تفرقه و فتنه‌انگیزی در جهان اسلام

تفرقه یکی از شناخته‌شده‌ترین شیوه‌های جنگ روانی است که در آن تلاش می‌شود بین جامعه مخاطبان با مرزبندی و جناح‌بندی‌هایی که در اکثر موارد کاذب هم هست، مطالبی پخش شود که قابلیت‌ها و توان آنها را کاهش دهد.^۳ ضرب‌المثل «تفرقه بینداز و حکومت کن» بیانگر یکی از شگردهای مهم در مقابله فرهنگی است. هرگاه کشور یا گروهی می‌خواهد بر مردم یا گروه‌های دیگر نفوذ و تسلط داشته باشد بذر نفاق و تفرقه را در میان آنها می‌کارد.

الکسیوس کومننوس، امپراتور بیزانس (متوفای ۵۱۲ ق / ۱۱۱۸ م)، می‌کوشید با پرداخت رشوه و فتنه‌انگیزی در جهان اسلام و وعده فراهم آوردن وسایل زناشویی برای برخی حکام اسلامی، از تفرقه موجود در جهان اسلام و ناسازگاری میان سران سلجوقی بهره برد و آنان را پیش از پیش به جان یکدیگر بیندازد تا بتواند انتقام فتح انطاکیه و بخش آسیایی بیزانس را، که به دست سلجوقیان به سال ۴۷۹ قمری (۱۰۸۶ م) صورت گرفته بود، بگیرد.^۴

فرانک‌ها و شاهان اورشلیم از اختلاف میان امرا و سلاطین اسلام بهره‌ها می‌بردند و همه کار برای دامن زدن به آتش این نفاق و دشمنی می‌کردند^۵ تا آنان هیچ‌گاه متحد نشوند و درصدد ستاندن سرزمین از دست‌داده برنیایند و از این‌رو گاه با سلاطین دمشق و گاه با سلاطین مصر همدست می‌شدند و پیمان دوستی می‌بستند.^۶ سلاطین فرنگ همیشه می‌کوشیدند روابط مصر را با حلب و دمشق تیره و قطع کنند، و خلفای فاطمی مصر را ضد امرای سنی بشورانند و برعکس. بودوئن دوم (بودوئن دوبرگ، از ۱۱۱۸ تا ۱۱۳۱ شاه اورشلیم و متوفای ۲۱ اوت ۱۱۳۱) پس از سیزده سال امارت نخستین کسی است که خواست از رقابت و خصومت اسماعیلیان با مسلمانان سنی سود برد و به یاری اسماعیلیان، دمشق را تصرف کند،

۱. کاهن، شرق و غرب در روزگار جنگ‌های صلیبی، ترجمه عبدالله ناصری طاهری، ص ۱۸۸؛ ناصری طاهری، پژوهش‌های نوین جنگ‌های صلیبی، ج ۲، ص ۱۸۸.

۲. ابن‌اثیر، الکامل فی التاریخ، ج ۱۰، ص ۲۸۴ - ۲۸۳؛ ستاری، جان‌های آشنا، ص ۱۳۵.

۳. شهبازی و شهابی، «کاربرد شیوه‌های تبلیغی در روند اجرای عملیات روانی و نقش روحیه ملی کشور مورد هجوم در کارایی یا عدم کارایی آن»، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، ۳ (۹)، ص ۱۱۴.

4. Runciman, *Crusades*, v. I, p. 77 - 78.

۵. عوض، الحروب الصلیبیه، ص ۷۵.

۶. ر.ک: رانسیمان، تاریخ جنگ‌های صلیبی، ترجمه منوچهر کاشف، ج ۲، ص ۲۱۰. (نویسنده به اتحادهای موقت فرانک‌ها با حکمرانان دمشق و مصر برای مقابله با رقبای مشترک اشاره می‌کند.)

و از این رو به حمایت از آنان متعهد شد (۱۱۲۹ م)، اما ناکام ماند.^۱ سن لوئی، پس از آنکه در برابر پرداخت فدیة آزاد شد و چهار سال را در شرق سپری کرد، قانع شد که بیش از این به چیزی نخواهد رسید، و تنها می‌تواند از شکاف و جدایی میان مسلمانان (میان ممالیک مصر و ایوبیان حلب) استفاده کند و در مقابل تلاش کند گروه‌های صلیبی دشمن را با یکدیگر آشتی دهد.^۲

ایجاد رعب و ترس برای تضعیف روحیه مسلمانان

صلیبیون با جنایت و کشتار در مسیر بزرگ‌نمایی خود و تضعیف روحیه مسلمانان گام برداشتند و از این طریق مردم را تسلیم خود کردند و جرئت هرگونه مخالفت، اعتراض و ایستادگی را سرکوب کردند. آنها هر یک از افراد دشمن را که پیدا می‌کردند به قتل می‌رساندند. در این دوران، صلیبیان کشتار عظیمی صورت دادند؛^۳ به حدی که پاهای اسب‌های جنگجویان داخل معبد در خون مقتولان قرار داشت.^۴ ابن‌العدیم گفته است:

هنگامی که صلیبیان حلب را در سال ۵۱۸ میلادی محاصره کردند، مسلمانان را نبش قبر کردند، کفن‌های آنها را به سرقت بردند... و تعدادی از آنها را با طناب بستند و در جلو مسلمانان روی زمین کشیدند.^۵

ویلیام صوری نقل می‌کند که بوهموند نورماندی در اثنای حوادث حصر انطاکیه فرمان داد برخی اسیران مسلمان را با حالتی شبیه سرخ کردن بر فراز آتش بیاویزند و به افرادش دستور داد که اگر کسی در این باره از آنان پرسید، بگویند که از حالا به بعد، به دستور فرماندهانمان جنازه جاسوسانی را که دستگیر کنیم می‌خوریم... وقتی این شایعه پخش شد، جاسوسان در اردوگاه به شدت ترسیدند... و به شهرهای خود گریختند، و به این ترتیب این شایعات در سراسر شرق رواج یافت.^۶

۱. ستاری، *جان‌های آشنا*، ص ۱۸۷ - ۱۸۲؛ ناصری طاهری، *پژوهش‌های نوین جنگ‌های صلیبی*، ج ۲، ص ۲۱۰.
۲. کاهن، *شرق و غرب در روزگار جنگ‌های صلیبی*، ص ۲۱۰؛ ناصری طاهری، *پژوهش‌های نوین جنگ‌های صلیبی*، ج ۲، ص ۲۱۰.
۳. «وقتل الفرنج بالمسجد الأقصى ما یزید علی سبعین ألفاً» (ابن اثیر، *الکامل فی التاریخ*، ج ۱۰، ص ۲۸۴ - ۲۸۳)؛ «وقتلوا فی المسجد الأقصى فوق سبعین ألف» (ابن وردی، *تتمة المختصر فی أخبار البشر*، ج ۲، ص ۱۱)؛ «وانهزم بعض أهله إلی الحراب، وقتل خلق کثیر» (ابن قلائسی، *ذیل تاریخ دمشق*، ص ۲۲۲؛ جوزیف، *الوحدة و حركات الیقظة العربیه*، ص ۱۵).
۴. فرایزنگی، *دو شهر*، ترجمه عبدالله ناصری طاهری، ص ۹۵؛ حویری، *بناء الجبهة الاسلامیة المتحدة و اثرها فی التحصیل للصلیبین*، ص ۵۶.
۵. ابن‌عدیم، *زبدة الحلب من تاریخ حلب*، ص ۴۲۰.

شارتری درباره کشتار در بیت‌المقدس می‌گوید:

چه بسیار وحشت‌زده می‌شدی اگر می‌دیدى مردان پیاده و زره‌پوش ما را که پس از آگاهی از نقاط ضعف شرقیان، شکم کسانی را که می‌کشتند پاره می‌کردند تا از درون آن دینارهای طلایی را که در زمان حیات خود بلعیده بودند بیرون آورند. به همین دلیل، پس از چند روز، مردان ما تعداد زیادی از اجساد را روی هم انباشتند و آتش زدند و خاکستر کردند تا آسان‌تر به این طلاها دست یابند. ... با شمشیرهای آبدار، مردان ما در شهر تاخت‌وتاز کردند. احدی را باقی نگذاشتند، حتی آنانی را که تقاضای رحم و مروت می‌کردند. همه بر زمین افتادند، همان‌گونه که سیب گندیده از شاخه‌های لرزان یا میوه بلوط از درخت سر به‌زیر و خمیده.^۱

اغراق و بزرگ‌نمایی در بیان سختی‌ها و گرفتاری‌های مسیحیان شرق

کلیسا، برای ساخت و پرداخت ایدئولوژی صلیبی، به همه نیرنگ‌های تبلیغاتی متوسل شد، به تحریک عواطف و احساسات مسیحیان پرداخت، آگاهانه دروغ گفت، دست به ساخت مدارک جعلی و ایجاد تحریف و شک و شبهه زد، در اخبار واقعی مبالغه کرد و داستان‌ها و افسانه‌های دروغین را رواج داد. مسیحیان شرقی سوریه و فلسطین از نعمت سازش پایدار با حکومت اسلامی (قرن یازدهم میلادی) برخوردار بودند. تنها یونانیان یا ارمنه آناتولی بودند که امکان داشت از حمله ترکان سلجوقی ناراضی باشند و از سرزمین خود رانده شوند و مجبور به یافتن پناهگاهی در قسطنطنیه باشند. بنابراین، شکی نیست که غریبان در بیان این سختی‌ها و گرفتاری‌های شرق مبالغه می‌کردند.^۲ حوادثی را که هنگام حمله سلجوقیان به این مناطق روی داد می‌توان نتایج اجتناب‌ناپذیر جنگ و شامل حال همه مردم و نه تنها مسیحیان دانست.^۳

نفوذ سیاسی و تجاری غرب

بر اثر جنگ‌های صلیبی، نفوذ سیاسی و تجاری دولت فرانسه، که سهم عمده‌ای در این لشکرکشی‌ها داشت، به طرز فزاینده‌ای در قلمرو اسلامی (خاورمیانه) بسط داده شد تا بدانجا که هنوز ملل خاورمیانه همه مردم مغرب‌زمین را فرنگی می‌خوانند. این نفوذ سیاسی و تجاری بعدها زمینه‌ساز استعمار دیرپای بر

۱. شارتری، *تاریخ الحملة إلى القدس*، ص ۷۵؛ حسین، *مقالات و بحوث فی التاریخ الاجتماعی للحروب الصلیبیة*، ص ۱۰۴.

۲. بالار، *جنگ‌های صلیبی و شرق لاتینی*، ترجمه عبدالله ناصری طاهری، ص ۳۱؛ ناصری طاهری، *پژوهش‌های نوین جنگ‌های صلیبی*، ج ۳، ص ۳۱.

۳. قاسم، *الخلیفة الأیدیولوجیة للحروب الصلیبیة*، ص ۹۳.

شامات و مغرب جهان اسلام از جانب فرانسه شد.^۱ نفوذ از زمانی آغاز شد که جنگجویان صلیبی مناطق وسیعی از خاک فلسطین و لبنان را به تصرف خود درآوردند و به تشکیل کنت‌نشین‌های کوچک پرداختند و چون نفوذ صلیبیون فرانسوی در این کنت‌نشین‌ها بیش از دیگر ملت‌ها بود، زبان آنها نیز بیش از زبان‌های دیگر استفاده شد.^۲

شهیدسازی برای مشروعیت‌بخشی صلیبی

یکی دیگر از شیوه‌های فرهنگی و روانی مقابله مسیحیان و تحریک آنان بر ضد مسلمانان، که سردمداران کلیسا کلید می‌زدند، پروژه شهیدسازی بود. صلیبیان از این پروژه برای مشروعیت‌بخشی صلیبی و خون‌ریزی‌های حاصل از آن بهره بردند.

پیتر، منشی شخصی و مشاور بولدون، سراسقف کانتربری، بود که چهره سرشناس در محیط پاپ به شمار می‌رفت. وی هنگامی که خبرهای حطین رسید، با پاپ در فرار بود. وی اعتقاد داشت که جنگ حطین جنگی سرافراز بود که مسیحیان در آن شهید شدند و از رینالد مثال زد. در دسامبر ۱۱۸۷ یا ژانویه ۱۱۸۸ پیتر اقدام تکمیلی را به سراسقف بولدون با عنوان تراژدی رینالد^۳ تحویل داد.^۴

نتیجه

درگیری و اختلاف میان اسلام و مسیحیت سابقه طولانی دارد. مسیحیان از طرق مختلف ضد اسلام و مسلمانان به مقابله و دشمنی برخاستند. این تقابل در سیر تاریخی خود با اشکال گوناگون سیاسی، نظامی، اقتصادی و فکری و فرهنگی بروز یافت. در دوران جنگ‌های صلیبی، مسیحیان با به‌کارگیری شیوه‌های راهبردی و کاربردی متعددی تلاش کردند از طریق مقابله فرهنگی، سلطه خود را بر مناطق تحت نفوذ مسلمانان تحکیم کنند. در بُعد راهبردی، تمرکز اصلی بر کنترل دانش و آموزش بود؛ از جمله تبلیغات گسترده ضداسلامی، تحریف اعتقادات اسلامی، تأسیس مراکز آموزشی جهت‌دار، روایت‌سازی تاریخی جانب‌دارانه و ترغیب مسیحیان به هجرت به فلسطین با وعده‌های مذهبی (مانند بخشش گناهان) و اقتصادی. همچنین، کلیسا، با تبلیغات مذهبی و حمایت مالی، نقش محوری در بسیج نیروها ایفا می‌کرد. افزون بر این، تلاش برای جلب اتحاد با مغولان و تصویرسازی نادرست از اسلام (مانند اهریمن‌نمایی و دروغ‌پردازی درباره رفتار مسلمانان) به منظور تحریک احساسات مسیحیان صورت گرفت.

۱. جمعی از نویسندگان، *تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام و ایران*، ص ۸۹.

۲. ماله و ژول، *تاریخ قرون وسطا تا جنگ صدساله*، ترجمه عبدالحسین هژیر، ص ۲۳۹.

3. The Suffering of Reynald.

4. Peter of Blois Passio Reginaldis, PL, v. 207, 1904, cols, p. 957 - 976.

در بُعد کاربردی، اقدامات تهاجمی‌تری مانند نابودی کتاب‌ها و مراکز علمی مسلمانان، تخریب مساجد، ایجاد تفرقه در جهان اسلام، اشاعه رعب و ترس، و بزرگ‌نمایی رنج‌های مسیحیان شرق برای توجیه جنگ‌ها اجرا شد. نفوذ سیاسی و تجاری غرب و شهیدسازی برای مشروعیت‌بخشی به عملیات‌های صلیبی نیز از دیگر ابزارهای مقابله بود.

این استراتژی‌ها نه تنها بازتاب‌دهنده رویکرد سیستماتیک برای تضعیف پایه‌های فرهنگی و هویتی مسلمانان بود، بلکه تأثیرات عمیقی بر روابط اسلام و مسیحیت گذاشت و زمینه‌ساز تنش‌های تاریخی پایدار شد. تحلیل این روش‌ها نشان می‌دهد جنگ‌های صلیبی صرفاً نبردهای نظامی نبودند، بلکه عرصه تقابل ایدئولوژیک و فرهنگی برای تسلط بر اندیشه‌ها و باورها نیز محسوب می‌شدند.

منابع و مأخذ

- ابن اثیر، علی بن محمد (۱۳۸۵ق). *الکامل فی التاریخ*. بیروت: دارالحیا التراث العربی.
- ابن تغری بردی، یوسف (۱۳۹۲ق). *النجوم الزاهرة فی ملوک مصر و القاهرة*. قاهره: وزارة الثقافة والارشاد القومي، المؤسسة المصرية العامة.
- ابن عدیم، عمر بن احمد (۲۰۰۴م). *زبدة الحلب من تاریخ حلب*. تحقیق سهیل زکار. دمشق: دار الكتاب العربی.
- ابن فرات، محمد بن عبدالرحیم (۱۹۷۰م). *تاریخ ابن فرات*. بیروت: مكتبة المؤید.
- ابن قلانسی، حمزة بن اسد (۱۹۸۳م). *ذیل تاریخ دمشق*. ترجمه سهیل زکار. دمشق: دار حسان.
- ابن وردی، زین‌الدین عمر بن مظفر (۱۹۹۶م). *تنمة المختصر فی أخبار البشر*. بیروت: دار الکتب العلمیه. الطبعة الأولى.
- الویری، محسن (۱۳۹۸). *مطالعات اسلامی در غرب*. تهران: سمت.
- بارکر، ارنست (۱۹۶۷م)، *الحروب الصلیبیه*. ترجمه السید الباز العرینی. بیروت: دارالنهضة العربیة.
- بارنز، هری المر و هوارد بکر (۱۳۵۸). *تاریخ اندیشه اجتماعی*. ترجمه جواد یوسفیان و علی اصغر مجیدی. تهران: امیرکبیر.
- بالار، میشل (۱۳۹۲). *جنگ‌های صلیبی و شرق لاتینی*. ترجمه عبدالله ناصری طاهری. تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- براور، یوشع (۱۹۹۹م). *عالم الصلیبیین*. ترجمه قاسم عبده قاسم و محمد خلیفه حسن. مصر: عین الدراسات و البحوث الإنسانیة و الاجتماعیة.

- براون، باربارا (۱۴۱۶ ق). *نظرة عن قرب في المسيحية*. ترجمه مناف حسین الیاسری. بی‌جا. توحید.
- پورطباطبایی، مجید (۱۳۹۵). *خاتم عشق (سیر تطور آرای خاورشناسان و غربیان درباره پیامبر اعظم ﷺ)*. تهران: سروش.
- تدمری، عمر عبدالسالم (۱۳۹۲ ق / ۱۹۷۲ م). *الحياة الثقافية في طرابلس الشام خلال العصور الوسطی*. بیروت: دار الفلستین للتألیف والترجمه.
- تونی، لین (۱۳۸۶). *تاریخ تفکر مسیحی*. ترجمه روبرت آسریان لین. تهران: فرزانه روز.
- جمعی از نویسندگان (۱۳۸۹). *تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام و ایران (ویژه علوم پزشکی)*. ترجمه علی‌اکبر ولایتی. قم: دفتر نشر معارف.
- حریری، علی (۱۹۸۵ م). *الأخبار السنیه فی الحروب الصلیبیه*. قاهره: الزهراء للإعلام العربی.
- حسین، حسن عبدالوهاب (۱۹۹۷ م). *مقالات و بحوث فی التاریخ الاجتماعی للحروب الصلیبیه*. مصر: دار المعرفة الجامعیه.
- حویری، محمود محمد (۱۹۹۲ م). *بناء الجبهة الاسلامیة المتحدة و اثرها فی التحصیل للصلیبیین*. قاهره: دار المعارف.
- رانسیمان، استیون (۱۳۸۴). *تاریخ جنگ‌های صلیبی*. ترجمه منوچهر کاشف. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- زابوروف، میخائیل (بی‌تا). *الصلیبیون فی الشرق*. مسکو: دار التقدم.
- زقزوق، محمود حمدی (۱۳۸۷). *اسلام و غرب*، ترجمه حجت‌الله جودکی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگ.
- زمانی، محمدحسن (۱۳۸۷). *شرق‌شناسی و اسلام‌شناسی غربیان*. قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، مؤسسه بوستان کتاب.
- ستاری، جلال (۱۳۷۰). *جان‌های آشنا*. تهران: توس.
- سعید، حسن (۱۳۷۷). *اسلام و غرب*. تهران: روزنامه جمهوری اسلامی.
- سورین، ورنر جوزف و جیمز تانکارد (۱۳۸۴). *نظریه‌های ارتباطات*. ترجمه علیرضا دهقان. تهران: دانشگاه تهران.
- شارتری، فوشیه (۱۳۹۳). *تاریخ حاجیان بیت المقدس*. ترجمه زهرا نظری. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- شارتری، فوشیه (۱۹۹۰ م). *تاریخ الحملة إلى القدس*. ترجمه زیاد عسلی. عمان: دار الشروق للنشر والتوزیع.
- شهبازی، عزیزالله و روح‌الله شهبازی (۱۳۹۰). کاربرد شیوه‌های تبلیغی در روند اجرای عملیات روانی و نقش

- روحیه ملی کشور موردهجوم در کارایی یا عدم کارایی آن. *تحقیقات سیاسی و بین‌المللی*. ۹ (۳).
- شیال، جمال‌الدین (بی‌تا). *التاریخ الاسلامی و اثره فی الفكر التاریخی الاوروی فی عصر النهضه*. بیروت: دار الثقافة.
- صمیمی، مینو (۱۳۸۲). *محمد ﷺ در اروپا*. ترجمه عباس مهرپویا. تهران: اطلاعات.
- صواف، محمد محمود (۱۳۸۷). *نقشه‌های استعمار در راه مبارزه با اسلام*. ترجمه سید جواد هشترودی. تهران: نشر فراهانی.
- صوری، ولیم (۱۹۹۱ م). *الحروب الصلیبیه*. ترجمه حسن حبشی. قاهره: مؤسسة الأهرام للنشر.
- طرابلسی، علی ابراهیم (۱۳۹۰). *تشیع در طرابلس و شام با تکیه بر دولت بنی‌عمار*. ترجمه زهره ناعمی. تهران: نشر کتاب توت.
- عاشور، سعید عبدالفتاح (۱۹۷۱ م). *الحركة الصلیبیه*. قاهره: دانشگاه قاهره.
- عبده قاسم، قاسم (۱۹۹۵ م). *اثر الحروب الصلیبیه فی العالم العربی* (سکائياً، اجتماعياً، سياسياً، موسوعة الحضارة العربیة الإسلامیة). بیروت: المؤسسة العربیة للدراسات والنشر.
- عقیقی، نجیب (۱۳۹۶). *المستشرقون*. ترجمه حمیدرضا شیخی. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- عوض، محمد مونس (۱۳۹۳). *گستره تمدن اسلامی در قرون میانی*. ترجمه عبدالله ناصری و سمیه طباطبایی. تهران: اطلاعات.
- عوض، محمد مونس (۱۹۹۹ م). *الحروب الصلیبیه*. عمان: دار الشرق.
- فرایزینگی، اوتو (۱۳۹۳). *دو شهر*. ترجمه عبدالله ناصری طاهری. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- فورزبورغ، یوحنا (۱۹۹۷ م). *وصف الأراضي المقدسة فی فلسطين*. ترجمه سعید البیشاوی. عمان: دار الشروق.
- فوک، یوهان (۲۰۰۸ م). *تاریخ حركة الاستشراق*. ترجمه عمر لطفی العالم. بیروت: دار المدار الإسلامی.
- قاسم، عبده قاسم (۱۳۹۲). *پژوهش‌های نوین جنگ‌های صلیبی (زمینه‌های اعتقادی جنگ‌های صلیبی)*. ترجمه عبدالله ناصری و نرگس قندیل‌زاده. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- قاسم، عبده قاسم (۱۳۹۲). *مبانی فکری و ماهیت جنگ‌های صلیبی*. ترجمه عبدالله ناصری و نرگس قندیل‌زاده. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- قاسم، عبده قاسم (۱۹۹۰ م). *ماهیه الحروب الصلیبیه*، الكويت: عام المعرفة.
- قاسم، عبده قاسم (۲۰۰۱ م). *الحملة الصلیبیه الأولى (نصوص و وثائق تاریخیة)*. الكويت: عین للدراسات والبحوث الإنسانية والاجتماعیة.

- قاسم، عبده قاسم (۲۰۰۳ م). *تاریخ الحروب الصلیبیه*. ترجمه سهیل زگار. بیروت: دار الفکر.
- کاهن، کلود (۱۳۹۲). *شرق و غرب در روزگار جنگ های صلیبی*. ترجمه عبدالله ناصری طاهری. تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کردعلی، محمد (۱۹۸۳ م). *خطط الشام*. دمشق: مکتبه النوری.
- گروه واژه گزینی (۱۳۸۴). *فرهنگ واژه های مصوب فرهنگستان*. تهران: انتشارات فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- گلی زواره، غلامرضا (۱۳۹۲). *نقش مسلمانان در شکوفایی اروپا*. بی جا. صحیفه خرد.
- لک، منوچهر (۱۳۸۴). *درآمدی بر شناخت اسطوره و تبیین کارکردهای هویت بخش آن در شعر جنگ*. *مطالعات ملی*. ۵ (۴).
- لوبون، گوستاو (۱۳۱۸). *تمدن اسلام و عرب*. ترجمه محمدتقی فخر داعی گیلانی. تهران: کتاب فروشی علمی.
- لوئیس، برنارد (۱۳۸۹). *نخستین مسلمانان در اروپا*. ترجمه محمد قائد. تهران: نشر کارنامه.
- ماجد، عبدالمنعم (۱۹۶۶ م). *العلاقات بین الشرق والغرب فی العصور الوسطی*. بیروت: المکتبه الجامعه العربیه.
- ماستناک، توماش (۲۰۰۹ م). *السلام الصلیبی (الجماعة المسيحية والعالم الإسلامي والنظام السياسي الغربي)*. ترجمه بشیر السباعی. قاهره: المركز القومي للترجمة الطبعة الثانية.
- ماله، آلبر و ایزاک ژول (۱۳۶۶). *تاریخ قرون وسطا تا جنگ صدساله*. ترجمه عبدالحسین هژیر. تهران: دنیای کتاب.
- محمد النهار، عمّار (۲۰۲۳ م). *أسباب الحروب الصلیبیه و دوافعها*. مجله *الاستغراب*. ش ۳۲.
- محمد عاشور، فایده حماد (۱۳۷۳). *جهاد مسلمانان در جنگ های صلیبی*. ترجمه عباس عرب. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- مطوی، محمد (۱۹۸۲ م). *الحروب الصلیبیه فی المشرق و المغرب*. تونس: دار الغرب الاسلامی.
- معایرجی، حسن (بی تا). *نخستین ترجمه های لاتینی قرآن کریم و تأثیر آن بر ترجمه های قرآن به زبان های اروپایی*. ترجمه بنیاد بعثت. *آینه پژوهش*. ۱۵ (۳).
- مقریزی، احمد بن علی (۱۴۱۸ ق / ۱۹۹۷ م). *السلوک لمعرفة دول الملوک*. تحقیق محمد عبدالقادر عطا. بیروت: دار الکتب العلمیه.
- ناصری طاهری، عبدالله (۱۳۹۴). *تاریخ جامع جنگ های صلیبی*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

- وات، مونتگمری (۱۳۷۸). *تأثیر اسلام بر اروپای قرون وسطا*. ترجمه حسین عبدالحمیدی. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- ویتری، یعقوب (۱۳۹۳). *تاریخ بیت المقدس*. ترجمه عبدالله ناصری طاهری و هدی زاهدی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- هاشمی، حمید (۱۳۹۰). *جنگ نرم: نبرد در دنیای معاصر (با تأکید بر اقشار دانشگاهی)*. بی‌جا. دفتر مطالعات فرهنگی و برنامه‌ریزی اجتماعی.
- هرفی، محمدعلی (بی‌تا). *شعر الجهاد فی الحروب الصلیبیه فی بلاد الشام*. عربستان. دار المعالم الثقافیه.
- یوسف، جوزیف نسیم (بی‌تا). *الوحدة و حركات اليقظة العربیه*. بیروت: دار النهضة العربیه.
- Bobzin, Hartmut (1995). *Der Koran imzeit alter der Reformation, Studien zur Frugeschichte der Arabistik und Schaft. Islamkunde in Europa, Dialogus Pauli et Sauli contra Judæos*, Beirut. Deutsche Morgen Landische Geseele.
- Mayer, Hans Erhard (1972). *The Crusades, transl. by: John Gillingham Teanu*, Oxford.
- Michel le Syrien (1899-1910). *Chroniques de Michel le Syrien, Patriach d' Antioch (1166-1199)*. Editee et traduite par: J.B. Chabot, 4 toms, Paris.
- Norman, Daniel (1960). *Islam and the Weste: the making of an image*, Edinburgh.
- Peter of Blois (1904). *Passio Reginaldis*, PL. v. 207. (cols. 957-976).
- Runciman, Steven (1951). *A History of The Crusades*, Vol 1, The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem, New York. Cambridge University Press.
- T. Brett, Edward (1984). *Humber of Romans: His Life and Views of Thirteenth-Century Society*, Toronto. Pontifical Institue of Mediaevai Studies.
- V. Tolan, John (2013). *Sons of Ishmael: Muslims through European Eyes in the Middle Ages*.
- William of Tyre (1943). *A Hist. of the Deeds Done beyond the See*, transl. and annonated by: Emily Atwater Babcock and A.C. Krey, Colombia Univ. Press.
- <https://archive.org>
- <https://lib.eshia.ir/40002/1/119>

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی